

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ПОЛЯНСЬКИЙ ЄВГЕН ЮРІЙОВИЧ

УДК 343 2/7(73)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ДОКТРИНА США:
ГЕНЕЗИС, ОБГРУНТУВАННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
ТУЛЯКОВ В'ячеслав Олексійович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
проректор з міжнародних зв'язків

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України
БОРИСОВ В'ячеслав Іванович,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
директор;

доктор юридичних наук, професор
САВЧЕНКО Андрій Володимирович,
Національна академія внутрішніх справ,
начальник кафедри кримінального права;

доктор юридичних наук, доцент
СЕРДЮК Павло Павлович,
Національна академія прокуратури України,
професор кафедри кримінального права,
кримінології та кримінально-виконавчого права

Захист відбудеться 4 липня 2015 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «3» серпня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. І. Чанишева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність тем. З часів отримання Україною незалежності в науці кримінального права спостерігається тенденція до переосмислення пострадянської правової парадигми. Нормативізм поступається своїм провідним місцем у теорії, що посилює регулятивний вплив інших, ніж нормативно-правові акти, джерел права. Підвищується значущість правової доктрини, а її дослідження в науці стає дедалі актуальнішим.

Кримінально-правова доктрина України має давні традиції. Досі є актуальними і вражають своєю монументальністю та глибиною думки праці Л.С. Білогриць-Котляревського, А.Ф. Кістяковського, А.Ф. Коні, Л. Й. Петражицького, П.О. Сорокіна, М.С. Таганцева, І.Я. Фойницького, та багатьох інших учених. Наука за радянських часів також збагатилася доктринальною скарбницею сучасного кримінального права, втім, виявилася надто консервативною і загальмувала розвиток кримінально-правової доктрини в якості джерела права. В результаті поняття правової доктрини поступово зрівнялося за змістом з поняттям науки.

Незважаючи на значну увагу у вітчизняній науці, проблематика правової доктрини залишається складною для розв'язання – науковці не в змозі дійти до єдиного знаменника в питаннях поняття правової доктрини, її співвідношення та взаємодії з іншими елементами правової реальності, функціонального навантаження в правовій системі тощо. Водночас дані проблеми є об'єктивно зумовленими, адже активна фаза досліджень правової доктрини на сучасному методологічному рівні розпочалася не так давно.

За таких умов українська правнича наука потребує пошуку парадигми, яка могла би слугувати прикладом розвинутої системи поглядів на феномен правової доктрини. В якості такої може розглядатися кримінально-правова доктрина США, яка відображає традиції англо-американського права, демонструючи інші погляди на всю систему кримінального права.

Дослідження кримінально-правової доктрини США надає можливість отримати науковий продукт, який зможе бути безпосередньо використаний в українській теоретичній юриспруденції. Особливістю дослідження є і те, що воно позбавлене компаративного навантаження і має однобічне спрямування – використати американську кримінально-правову доктрину в якості джерела ідей для права України.

Теоретичною основою дисертації є роботи науковців, які займалися дослідженням загальних питань кримінально-правової доктрини, інститутів кримінального права США та американського права в цілому, зокрема: С.С. Алексєєва, А.О. Васильєва, А.Б. Венгерова, В.В. Гаврилова, А.В. Гордімова, В.В. Дудченко, К.С. Гаджієва, Л.В. Голоскокова, О.В. Зайчука, О.О. Зозулі, М.В. Кармаліти, О.М. Костенко, В.І. Крус, С.М. Люлькович, Є.О. Мадасва,

Л.С. Мамута, П.А. Оль, Н.М. Пархоменко, А.В. Полякова, Т.М. Пряхіної, Р.В. Пузикова, Р.А. Ромашова, І.В. Семеніхіна, М.Х. Фарукшина. Крім того, з проблематикою дослідження правової доктрини пов'язані праці таких учених, як М.І. Байтін, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.В. Васильєв, В.О. Глушков, В.К. Гріщук, Н.О. Гуторова, Т.А. Денисова, С.Л. Зівс, О.С. Йоффе, В.В. Лазарєв, П.О. Недбайло, С.В. Ківалов, В.О. Котюк, Т.В. Кухарук, М.І. Панов, П.М. Рабінович, М.М. Марченко, А.В. Малько, М.І. Матузов, Ю.М. Тодика, А.П. Заєць, Л.А. Луць, Н.М. Оніщенко, Н.А. Савінова, О.Ф. Скакун, С.В. Синюков, Є.Л. Стрельцов, Р.Б. Тополевський та ін.

Вивченню саме кримінально-правової доктрини присвятили свої праці такі українські вчені: Д.О. Балобанова, М.М. Дмитрук, О.В. Козаченко, А.А. Музика, В.О. Навроцький, В.Я. Тацій, П.П. Сердюк, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк та ін.

Вагомий внесок у дослідження американського права зробили також С.В. Боботов, К.Ф. Гуценко, Б.С. Нікіфоров, Ф.М. Решетников, Т.В. Сахарук та ін. Що стосується вивчення даної проблематики зарубіжними дослідниками, то серед них слід назвати таких авторів, як: Д. Бішоп, Е. Браун, Г. Векслер, Дж. Дреслер, С. Кадіш, У. Маршал, П. Робінсон, О. Скотт, У. Ла Фейв, Дж. Флетчер, Л. Шварц та ін. Необхідно відзначити масштабні досягнення в сфері кримінального права США, які належать Г.О. Єсакову, І.Д. Козочкіну, А.В. Савченку.

Над концептом складу злочину активно працювали, зокрема, М. Коррадо, Л. Лінч, Дж. Манджафіко, Х. Харт, О. Холмс.

Неможливо не відзначити філософів права, чії праці знаходяться на межі права і філософії. До цієї групи слід включити таких відомих учених, як Р. Дворкін, Д. Кеннеді, Р. Коаз, Дж. Колеман, К. Льюелін, К. Познер, Дж. Фініс, Л. Фулер, В. Хохфельд.

Філософському обґрунтуванню права держави карати і сутності кримінального покарання присвятили свої роботи Р. Ашкрафт, М. Девіс, Р. Кінг, М. Мауер, М. Мур, Ф. Розен, Е. Соїфер, Дж. Смарт, Н. Уарбуртон, Ф. Хачетсон та ін.

Сферою правового регулювання призначення кримінальних покарань активно цікавилися К. Брукс, Т. Карл, Дж. Крес, А. Найджел, М. Мілер, Р. Райт, А. Рапопорт, П. Росі, С. Скулхофер, К. Стіф, О. Суліван, М. Френкель, Дж. Хіні та ін. Проблемам об'єктивного ставлення у вину були присвячені, зокрема, праці Б. Актовіака, Г. Байндера, С. Кадіша, А. Крейт, М. Полі, К. Сімонс, Ф. Уартона.

Утім, дослідження зазначених учених присвячені окремим аспектам функціонування кримінального права США і не висвітлюють кримінально-правову доктрину США на концептуальному рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального права на 2011-2015 роки «Механізм кримінально-

правового впливу в умовах сталого розвитку» як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011-2015 роки «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку Української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у систематизації доктринальних компонентів американського кримінального права та з'ясуванні сутності кримінально-правової доктрини США, а також формулюванні пропозицій щодо удосконалення національного кримінального законодавства з урахуванням здобутків даної доктрини.

Для досягнення поставленої мети у дисертації вирішувалися наступні завдання:

дослідити загальні підходи до визначення поняття правової доктрини, її змісту, ознак, функцій у прив'язці до історичних особливостей і фактичних реалій правової системи;

простежити процес історичного розвитку американської кримінально-правової доктрини та взаємодію соціокультурних, релігійних та політичних чинників, які вплинули на її становлення;

систематизувати принципи, які закладені у фундамент кримінально-правової доктрини США;

обґрунтувати систему складових елементів американської кримінально-правової доктрини;

охарактеризувати регулятивний вплив кримінально-правової доктрини в практичному контексті та її значення в законотворчій діяльності;

дослідити взаємозв'язок американської кримінально-правової доктрини з наукою кримінального права США;

обґрунтувати зв'язок кримінально-правової доктрини з практикою правозастосування;

визначити та обґрунтувати перспективи подальшого розвитку кримінально-правової доктрини та кримінального права США;

сформулювати пропозиції щодо впровадження деяких здобутків американської кримінально-правової доктрини у вітчизняне кримінальне право.

Об'єктом дослідження є система кримінального права США.

Предметом дослідження є генеза, обґрунтування та перспективи кримінально-правової доктрини США.

Методи дослідження. В процесі проведення дослідження використовувалися різноманітні методи, які дозволили отримати необхідний науковий результат. Найбільш широко застосовувався діалектичний метод, з використанням якого було обґрунтовано базові поняття, підсумовано результати дослідження. Застосування методу історизму дозволило дослідити лінійний генезис кримінально-правової доктрини США у прив'язці до конкретних історичних

фактів (п. 1.2). Використання синергетичного методу надало змогу визначити реальні умови генезису кримінально-правової доктрини, окреслені юридичними, соціокультурними, релігійними, політичними та випадковими факторами впливу, таким чином відкривши динамічну складову процесу генезису та фактичну обумовленість кримінально-правової доктрини США в тому вигляді, в якому вона існує на даний час (п. 1.2). Широко використовувався герменевтичний метод, завдяки якому з критичних позицій проаналізовано підходи до розуміння феномену правової доктрини в науці (розділи перший–четвертий). Догматичний метод застосовувався при аналізі положень кримінального законодавства США та загального права (розділи третій – четвертий); аналітичний – при дослідженні практичної складової американської кримінально-правової доктрини (п. п. 4.1, 4.2, 4.3, 4.4); системний – в процесі обґрунтування механізму взаємодії елементів кримінально-правової доктрини (п. п. 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); моделювання – з метою формування пропозицій щодо врахування здобутків американської юридичної думки в процесі подальшого вдосконалення вітчизняного права (п. п. 5.1, 5.2).

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної статистики Міністерства юстиції США про стан злочинності, зокрема рецидивної, за період з 1950 по 2014 роки, що дозволяє оцінити практичну ефективність тенденцій, які реалізовувалися в американському кримінальному праві протягом цього періоду часу, а також рішення Верховного Суду США з перепляду кримінальних справ та в сфері конституційного контролю; статистичні дані про призначення та виконання кримінальних покарань тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці кримінального права спеціальним комплексним дослідженням кримінально-правової доктрини США.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, які мають наукову новизну:

вперше:

сформульоване авторське визначення кримінально-правової доктрини США, побудоване на засадах функціональної взаємодії елементів юридичної та неюридичної природи. Кримінально-правова доктрина США розуміється як відображена в праві система ідей, що зумовлена сукупністю юридичних, філософських та соціально-політичних чинників з урахуванням їхньої динаміки в процесі історичного розвитку;

досліджено кримінально-правову доктрину США як самоорганізовану систему, сьогодення якої зумовлено перетинанням закономірностей історичного розвитку з факторами цілеспрямованого та випадкового впливу. Такий підхід дозволяє встановити взаємодію суто юридичних, соціокультурних, політичних та релігійних чинників, результатом якої стає зміна стану стабільності кримінально-правової доктрини США та системи її складових елементів, що підштовхує процес подальшої еволюції доктрини чи зумовлює її сталий рівень;

доведено, що межі кримінально-правової та загальноправової доктрин США диверсифіковані, і це дозволяє говорити про виокремлення системи доктринальних універсалій американського права. Кримінально-правова доктрина США активно піддається міжгалузевому інфільтратальному впливу, що підкреслює виражений міждисциплінарний характер американського кримінального права та його невід'ємний зв'язок із іншими галузями права;

охарактеризовано кримінально-правову доктрину США із застосуванням дуальної феноменологічної редукції, що дозволяє звертатися до суті досліджуваних явищ безпосередньо, без використання традиційних парадигм американської чи української юриспруденції, результатом чого стає виокремлення ідей американського права в їхньому «чистому» вигляді;

обґрунтовано теорію суплементарного ставлення у вину в кримінально-правовій доктрині США, відповідно до якої винність у вчиненні злочину визначається на дуалістичних засадах, створюючи систему, що поєднує в собі як суб'єктивні, так і об'єктивні елементи, комбінація яких залежить від характеру та обставин вчинення злочину, положень законодавства, судової практики. Залежно від конкретного випадку один із підходів до ставлення у вину (об'єктивний чи суб'єктивний) є домінуючим, а другий – додатковим, тобто суплементарним;

доведено, що американська кримінально-правова доктрина відображає низку детермінант, які мали типовий вплив на її формування та становлення. Культура, релігія і внутрішня та зовнішня політика США створюють систему факторів впливу, яка докорінно змінилася у часі: поняття «американська культура» та «американська релігія» перетворилися фактично на оксморони, в той час як залежність правової доктрини від державної політики лише посилилася, що дозволяє говорити про надзвичайну роль політики у формуванні кримінально-правової доктрини США;

обґрунтовано, що кримінально-правова доктрина є універсальним джерелом кримінального права США, яке забезпечує багатосторонній зв'язок між законодавством, науково-теоретичною складовою та практикою. Правова доктрина також виконує інноваційно-інтегруючу функцію, запроваджуючи у право нові ідеї та підходи, які виникають у науці та на практиці, але на момент виникнення знаходяться поза межами традиції;

визначено закономірності та проаналізовано тенденції, які окреслюють перспективи розвитку кримінально-правової доктрини США в майбутньому: вони проявлятимуться в зниженні ступеня репресивності та в підвищенні ефективності американського кримінального права;

запропоновано метод доктринальної інтерпозиції як інструмент імплементації здобутків зарубіжної правової думки. Обґрунтовано, що трансплантація чи транспозиція іноземного права неефективні за умов відсутності попереднього «доктринального підґрунтя», яке може бути створене шляхом упровадження в «доктринальний обіг» певної ідеї, яка модифікована та пристосована до реалій

системи, і лише потім ця ідея може знайти своє відображення в законодавстві, в чому і полягає сутність доктринальної інтерпозиції;

удосконалено:

систему поглядів на джерела та інститути кримінального права США, яка існує в українській правничій науці, шляхом обґрунтування виключної ролі судової практики в процесі формування американської кримінально-правової доктрини та американського кримінального права в цілому;

систему принципів кримінального права США, які пропонуються поділити на дві групи. До першої групи, що стосується загальних аспектів кримінальної відповідальності, слід віднести принцип законності в контексті *Nullum crimen sine lege* та *double jeopardy clause*, а також підстави кримінальної відповідальності – *Corpus delicti*. До другої групи, що безпосередньо стосується покарання та його призначення, належить, зокрема, принцип *Nulla poena sine lege*. Окреме місце в системі принципів займають конституційні принципи, які встановлені п'ятою, восьмою та чотирнадцятою поправками до Конституції США, та мають виключне практичне значення;

положення щодо розширення змісту вини в теорії кримінального права України з метою забезпечення реалізації відповідальності за настання похідних тяжких наслідків вчинення злочинів, що можуть бути передбачені особою, яка скоїла злочин, та знаходяться в причинному зв'язку зі злочином;

підхід щодо обмеженого застосування прецеденту в кримінальному праві України, за умов їх створення лише вищою судовою інстанцією та суворої заборони використання аналогії закону чи аналогії права;

дістало подальшого розвитку:

положення про опосередковане успадкування американським правом здобутків давньоримської юриспруденції крізь початковий етап розвитку англійського права після звільнення британських земель від римської окупації;

положення про зворотну залежність ступеню практичної значущості доктринальних джерел від якості та повноти регламентації суспільних відносин у кримінальному законодавстві;

висновок про недоцільність впровадження інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб у вітчизняне кримінальне право на підставі дослідження відповідного досвіду в кримінальному праві США. Встановлено, що притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності має надто слабе теоретичне обґрунтування, не в змозі забезпечити реалізацію цілей покарання, створює невинуваті додаткові ризики для підприємницької діяльності;

ідеї про посилення кримінальної відповідальності за вчинення особливо тяжких насильницьких злочинів у вітчизняному законодавстві, які додатково аргументовано на підставі аналізу співвідношень між суспільною небезпечністю та кримінальною карністю злочинної поведінки в американському праві;

положення щодо диференціації відповідальності небезпечних рецидивістів в національному кримінальному праві України шляхом додаткового обґрунтування спеціальних механізмів посилення покарання в разі вчинення рецидиву злочинної поведінки;

підхід щодо виокремлення функціональних та інституціональних елементів кримінально-правової доктрини США. До перших віднесено принципи кримінального права та конституційні гарантії, базові концепції в правовій науці та теорії. До другої – концепції “загального права”, інші кримінально-правові інститути, систему законодавства тощо;

пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства України з урахуванням законодавчого досвіду США. Запропоновано внести зміни до статей 18, 24, 35, 67, 68, 74, 84, 85, 89 та 90 Кримінального кодексу України з метою забезпечення посилення відповідальності небезпечних та особливо небезпечних рецидивістів, а також регламентації кримінальної відповідальності за настання похідних наслідків вчинення тяжких та особливо тяжких насильницьких злочинів.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення, висновки та рекомендації дослідження можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – для подальшого вивчення кримінально-правових категорій та конструкцій, розвитку кримінологічного дослідження кримінального закону, соціолого-юридичних та філософсько-юридичних розробок;

правотворчості – при підготовці змін та доповнень до чинного кримінального законодавства;

правозастосовній діяльності – при узагальненні судової практики, підготовці змін та доповнень до постанов Пленуму Верховного Суду України;

навчальному процесі – при викладанні нормативних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», спеціального курсу “American Criminal Law Concept: theory and practice”, а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедр кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська національна юридична академія» та на міжнародних наукових конференціях і симпозіумах, зокрема: «Механізм уголовно-правового воздействия: украинский и зарубежный опыт» (Одесса, 9-10 апреля 2010 г.); «Турецько-Українському симпозіумі з порівняльного кримінального права» (Туреччина, Стамбул, 15-17 березня 2011 р.); «Криминальные угрозы современности и стратегии антикриминальной безопасности личности, общества, государства» (Казахстан, Алма-Ати, 21-22 вересня 2012 р.); «Закарпатські правові читання» (Ужгород, 9-10 квітня 2012 р.); «Правове життя сучасної України» (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.); «Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції» (Одеса, 30-31 березня 2012 р.); «Правова система України:

сучасний стан та актуальні проблеми» (Івано-Франківськ, 4-5 травня 2012 р.); «Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» (Одеса, 15 вересня 2012 р.); «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (Одеса, 30 листопада 2012 р.); «Правовая политика стран ЕС: сравнительные аспекты» (Одеса, 29 вересня – 1 жовтня 2012 р.); «Сучасні проблеми криміналістики» (Одеса, 27-28 вересня 2013 р.); «Конституціоналізм и правовая система России: итоги и перспективы» (Москва, 26-28 ноября 2013 г.); «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (Ужгород, 28-29 березня 2014 р.); «Нові завдання та напрямки розвитку юридичної науки в ХХІ столітті» (Одеса, 4 квітня 2014 р.); «Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків» (Харків, 9-10 жовтня 2014 р.);

Публікації. Основні теоретичні і практичні висновки, положення та пропозиції дисертаційного дослідження викладено в одноособових монографіях «Кримінально-правова доктрина США» та «Теорія і практика призначення покарання в кримінально-правовій доктрині США», у 28 наукових статтях, з яких 24 статті опубліковані у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 4 статті – у зарубіжних періодичних виданнях, а також у 15 тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'ятих розділів, поділених на 16 підрозділів, висновків та списку використаних джерел (414 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 417 сторінки, з якого основний зміст – 371 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, мету і завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено про апробацію результатів дослідження, публікації та структуру дисертації.

Перший розділ «Загальнотеоретичні засади дослідження правової доктрини», який складається з трьох підрозділів, присвячено стану дослідження кримінально-правової доктрини США, методології дослідження, визначенню поняття та природи кримінально-правової доктрини, характеристиці генезису кримінально-правової доктрини США.

У підрозділ 1.1. «Правова доктрина як явище об'єктивної реальності» проаналізовано існуючі загальнотеоретичні підходи, у фокусі яких перебуває термін «правова доктрина», досліджено її поняття, зміст та ознаки з огляду на концепти теоретичної юриспруденції.

Встановлено, що розуміння природи та сутності правової доктрини видається надто багатоваріантним і розмитим. Дослідники звужено окреслюють межі цього поняття, зводять його до певних наукових позицій, програмних документів чи ототожнюють з правовою наукою, ігноруючи при цьому здатність доктрини безпосередньо впливати на суспільні відносини в процесі правозастосування. В «широкому» розумінні правова доктрина є елементом правової системи, концепцією права, його квінтесенцією. Обґрунтовано, що під правовою доктриною можна розуміти сукупність ідей та принципів, які знаходяться в нерозривному двосторонньому зв'язку з юридичною наукою, законодавством і практикою та визначають основні засади, на яких засновується правова система держави. До складу правової доктрини держави входять усі знання, які відповідають загальним вимогам чинної теорії права, відображені у законодавстві та використовуються на практиці. Кримінально-правова доктрина є сукупністю знань, які визначають принципи кримінального права, його предмет та метод, а також є ідеологічною основою для створення та забезпечення діяльності кримінально-правових інститутів.

Звернуто увагу на те, що на сучасному етапі суспільно-правового розвитку існує чимало систем правових доктрин. Вони є сталими в процесі історичного розвитку та їх класифікація може бути зіставлена з типологізацією правових сімей. Разом з тим зазначено, що англійське та американське право за декілька століть втратили доктринальну єдність, що яскраво демонструється концептуальними відмінностями, які існують на сьогодні.

Доведено, що характерною рисою кримінально-правової доктрини США є її спосіб формування переважно через судову практику. В американській юридичній літературі питанням правової доктрини приділяється небагато уваги, недостатньою є методологічна база її дослідження, не обґрунтовано визначення поняття, яке набуває аксіоматичного характеру і сприймається як сталий підхід у загальному (прецедентному) праві, що є надто вузьким розумінням. Кримінально-правова доктрина США існує на концептуальному рівні і має широке функціональне призначення, зважаючи на недостатність регулятивних можливостей законодавства, яке є фрагментарним, крім того, саме правова доктрина є тією інтегруючою силою, яка здатна утримувати разом щонайменше 53 окремі системи кримінального законодавства США. На підставі проведеного аналізу запропоновано визначення кримінально-правової доктрини США як відображеної в праві системи ідей, зумовленої сукупністю юридичних, наукових та соціально-політичних чинників з урахуванням їхньої динаміки в процесі історичного розвитку.

Доведено, що кримінально-правова доктрина США забезпечує ефективний взаємозв'язок внутрішньогалузевих інститутів кримінального права та його зв'язок з іншими галузями права, таким чином підтримуючи

баланс в правовій системі та ефективність застосування норм законодавства та прецедентного права.

Підрозділ 1.2. «Історична ретроспектива розвитку правової доктрини. Витоки американської правової традиції» присвячено дослідженню генезису кримінально-правової доктрини США від витоків англійського загального права до сучасної концепції американського кримінального права з урахуванням соціокультурних, релігійних та політичних умов, які впливали на процес її становлення.

Римська окупація англійських земель в I–IV столітті зумовила вплив культури та права Рима на суспільство англосаксів. Встановлено, що для права Стародавнього Риму характерною була виключна роль правової доктрини, яка мала науково-практичне походження, а її джерелом слугували праці авторитетних юристів. У кримінальному праві США значення правової доктрини є не меншим, хоча в якості її джерела виступає переважно загальне (прецедентне) право. Побудова системи кримінального права, виключні місце та роль правової доктрини в неї свідчать на користь спорідненості англо-американської та давньоримської правової традиції в частині практичної доктринальності права.

З поширенням християнства вплив римської культури та елементів суспільного буття на землі англосаксів лише посилювався та зберігся навіть після падіння Імперії. Римське право впливало на майбутнє англійського права наступним чином: а) прямо – в період римського панування на Британському півострові; б) опосередковано – через закони, прийняті на основах римського права в V–XI ст. У подальшому відмінності від права Континентальної Європи лише посилюються. Таким чином, першим етапом генезису кримінально-правової доктрини США стає започаткування традиції загального права на землях колишніх римських колоній в Британії.

Становлення англійського загального права було наступним кроком до генезису американської кримінально-правової доктрини. З першої половини XVII століття почалося формування американського права, в основі якого хоча і знаходилося англійське право, але поступово воно зазнало змін, обумовлених суспільними реаліями колоніальних земель. Таким став другий етап генезису кримінально-правової доктрини США. Специфіка колоніального життя робила певні відносини розвинутого суспільства неактуальними, в результаті – їхню кримінально-правову охорону теж. Крім англійських колоній, на території сучасних США були, зокрема, іспанські, французькі, голландські території, законодавство котрих також зробило в підсумку значний внесок у становлення американського права. Дивергенції від англійського права сприяло і географічне положення американських колоній, зв'язок яких з метрополією був ускладнений, що, зокрема, обмежувало використання нових англійських прецедентів та сприяло розвитку місцевого прецедентного масиву. Після

революції та створення США зв'язок з англійським правом практично переривається, але ретроспективний вплив англійської правової доктрини залишився актуальним.

Третій етап знаменував оформлення самостійності американського права з проголошенням незалежності Сполучених штатів Америки. З 1776 року вплив англійського права стає мінімальним, а подальший розвиток американської кримінально-правової доктрини – унікальним. На даному етапі відбуваються спроби кодифікації кримінального законодавства, втім, вони не призводять до впорядкування концепції американського кримінального права;

Четвертий етап генезису пов'язаний із Модельним кримінальним кодексом, розробленим Американським інститутом права в якості паттерну для кодифікації кримінального законодавства на федеральному та регіональному рівнях. Сама ідея Кодексу мала докорінно змінити погляди на американське право – фактично призвести до революції в кримінально-правовій доктрині, хоча такий результат не був досягнутий.

Встановлено, що розвиток американського права в період від початку колонізації до проголошення незалежності США характеризувався значним впливом релігії, а сама релігійність переселенців була зумовлена, переважно, складнощами життя на нових територіях. Налагодження суспільного побуту призвело до секуляризації суспільства, що демонструється положеннями Біллу про права, в якому було законодавчо закріплено відокремлення церкви від держави.

Визначено, що культурне питання є надто складним в дискурсі реалій американського суспільства. Пліуралізм культурних традицій призвів до унеможливлення виокремлення загально американської культури як такої. Такі відмінності найбільше проявляються між законодавчими системами штатів «початкової колонізації» та штатів, створених значно пізніше, – в другій половині позаминулого століття. Доведено, що географічне положення, особливості способу виробництва, характеристики суспільних відносин сильно вплинули на системи кримінального законодавства штатів. Результатом стало більш суворе та репресивне законодавство центральних та західних земель, у підсумку – ставлення до питання смертної кари та її призначення та ін.

Відзначено, що внутрішня політика завжди мала не менший вплив на американське право, ніж релігія та культура, а, можливо, і значно більший. Функціонування в державі двох політичних партій, які постійно змагаються між собою за владу, часто призводить до втілення у життя неочікуваних ідей. Зумовлюється цей факт політичним популізмом під гаслами боротьби зі злочинністю. В результаті політика зумовила «спіраль посилення репресій» – мертвий кут, який ускладнює зниження ступеню репресивності законодавства, адже кожна із політичних партій при владі намагається отримати схвальну

оцінку виборців, а тому має догоджати їхнім бажанням. Обгрунтовано, що репресивний концепт американського кримінального права має виражену соціокультурну та внутрішньополітичну обумовленість.

У підрозділі 1.3. «Принципи кримінального права США» досліджено конституційні засади кримінального права США та його принципи. Встановлено, що Конституція США займає особливе місце в правовій системі країни – вона є її фундаментом. Доведено, що не зважаючи на дуже загальний характер конституційних норм, передбачених у Білі про права, його статті – поправки до Конституції США, мають величезний вплив на галузі американського права, в тому числі кримінального. Вони виступають у ролі норм-принципів, навкруги яких будуються засади кримінального права та процесу. Поправки до Конституції США одночасно проявляють себе в якості норм прямої дії, конституційних гарантій, а також правових принципів.

Підтримано аргументами загальну позицію представників американської юриспруденції про розподіл принципів кримінального права США на дві групи. До першої, що стосується загальних аспектів кримінальної відповідальності, слід відносити принцип законності в контексті *Nullum crimen sine lege* та *double jeopardy clause*, а також концепт *Corpus delicti*. До другої групи, що безпосередньо відноситься до покарання та його призначення, належить, у тому числі принцип *Nulla poena sine lege*. Доведено, що принципи *Nullum crimen sine lege* та *Nulla poena sine lege* є багатоаспектними, але так чи інакше зводяться до вимог дотримання законності на усіх стадіях реалізації кримінальної відповідальності. Законність при цьому розуміється варіативно – від простого додержання вимог закону в рамках парадигми «все, що встановлено законом – законно», аж до питань законності актів кримінального законодавства та судових рішень з огляду на наявність підстав криміналізації, додержання справедливості та ін.

Другий розділ «Вплив американської юридичної науки та філософії права на розвиток кримінально-правової доктрини», який складається з двох підрозділів, присвячено висвітленню науково-теоретичної складової кримінально-правової доктрини США, її філософського підґрунтя, зв'язку зі школами американської юриспруденції.

У підрозділі 2.1. «Утилітаризм та ретрибутивізм як детермінанти інституту кримінальної відповідальності» досліджено основні концепти американської філософії права, які вплинули на оформлення кримінально-правової доктрини США в її сьогоденному вигляді.

Обгрунтовано, що ядром теорії кримінального права є два протилежних за змістом філософських концепти – ретрибутивізму та утилітаризму. Доведено, що дані поняття є багаторівневими: якщо на нижчому рівні ретрибутивізм та утилітаризм визначають спрямованість покарання на досягнення певних

цілей, то на вищому рівні дані напрямки визначають кримінально-правову політику держави.

Питання співвідношення ретрибутивних та утилітарних підходів у кримінально-правовій доктрині США є не таким простим, як може видаватися на перший погляд. З одного боку, ретрибутивізм та утилітаризм виступають в якості філософських обґрунтувань кримінального покарання та права карати за вчинення злочинів у цілому. З іншого боку, саме дані наукові течії обумовлювали зміну парадигм американського кримінального права у часі.

Встановлено, що американська юридична наука має глибинне філософське підґрунтя, яке сягає праць Канта, Гегеля, Бенґама та інших класиків філософії права, а також представлена творами їхніх багатьох послідовників. Разом з тим страждає теорія кримінального права, яка не є достатньо систематизованою, адже з більшості питань підмінюється продукцією загального права. В результаті між наукою та практикою виникає певний вакуум, викликаний недостатністю теоретичного шару. За таких умов наука втрачає можливості прямого впливу не лише на практику, а і на законодавство крізь законотворчий процес, що доводиться провалом кримінально-правових кодифікацій. Втім, правова наука зберігає в межах кримінально-правової доктрини вплив концептуального характеру, хоча його механізм видається доволі ускладненим. Йдеться про політико-юридичний вплив, так як відомі в історії минулого століття зміни парадигм кримінального права були результатом політичної волі, носії якої ставали, відповідно, на бік ретрибутивізму чи утилітаризму.

Звернуто увагу на те, що специфіка американського кримінального права зумовила відповідні підходи до його дослідження в науці. Так, соціологічна юриспруденція та правовий реалізм стали реакцією на виклики правозастосування, які не відповідали «книжковим істинам». Виникнення та розвиток цих наукових напрямків на початку – в середині минулого століття було зумовлено подальшим віддаленням практики від науково-теоретичної складової американського права, що стало ще більш помітним на етапі стрімкого економічного розвитку США.

Отже, ретрибутивізм та утилітаризм в американській юриспруденції виступають в ролі концептуальних напрямків, які визначають кримінально – правову парадигму на певних етапах історичного розвитку. Їхнє взаємне протиставлення повністю відповідало діалектиці в контексті «єдності та боротьби протилежностей» та мало не абиякий вплив на формування сучасного концепту американського кримінального права.

Практично орієнтованим науковим напрямкам соціологічної юриспруденції та правового реалізму сучасна кримінально-правова доктрина США завдячує додатковим «обґрунтуванням» її прикладного характеру, за рахунок заниження ролі юридичної науки та підвищення значення загального

права. Зроблено висновок про те, що в структурі кримінально-правової доктрини США насправді проявляється «залишковий принцип» відносно системи юридичної науки, а пріоритет належить судовій практиці.

Встановлено, що американська кримінально-правова наука також по-різному проявляється крізь призму теоретичного та практичного підходів. З одного боку, простежується суперечливий вплив праць Блекстона та інших класиків, які перешкоджали подальшому розвитку теорії американського кримінального права. Система науки кримінального права США розподілилася на дві частини: закриту та відкриту. Її закрита стала частина обмежувала коло правової теорії, а відкрита – здебільшого присвячувалася концептуальним питанням філософського характеру або питанням, актуальність яких була сумнівною. З позицій практики наукова складова кримінально-правової доктрини розумілася ще більш вузько і обмежувалася «закритою частиною» – працями класиків, які продовжували цитуватися в судових вироках та рішеннях.

У такому вигляді кримінально-правова наука США була позбавлена можливості швидко реагувати на виклики часу, що частково компенсувалося завдяки судовій правотворчості. На жаль, наука не здатна була вирішити й інші концептуальні проблеми американського права, зокрема, вдосконалити кримінально-правові інститути, усунути невідповідності та протиріччя, забезпечити систематизацію. Втім, крім «внутрішніх» передумов пасивності кримінально-правової науки існували і «зовнішні», яскраво представлені легіслатурами штатів, що могли з легкістю загубити будь-які раціональні пропозиції з огляду на політичні аспекти та консерватизм. Адже саме така доля спіткала Модельний кримінальний кодекс, який, за інших умов, був здатний змінити американське кримінальне право на краще.

У підрозділі 2.2. «Соціологічна юриспруденція та правовий реалізм та їхній внесок у процес формування американської правової доктрини на сучасному етапі її розвитку» досліджено вплив деяких шкіл американської юриспруденції на динаміку американського кримінального права.

Встановлено, що соціологічна школа юридичної науки, яка була започаткована у США в першій половині минулого століття, стала відповіддю на неспроможність класичної юриспруденції адаптуватися до тогочасних правових реалій. Її основні гасла закликали до врахування суспільних потреб під час практичного застосування закону, сама ж течія була представлена суто релятивістськими поглядами про вплив соціальних чинників на процес правозастосування. Обґрунтовано, що передумовами створення концепції соціологічної юриспруденції стали тогочасні надбання в сфері кримінології, загальної соціології, а сама концепція базувалася на ідеях утилітаризму в кримінальному праві.

Досліджено науковий напрямок правового реалізму, в якому виклики правової реальності XX століття інтерпретувалися принципово інакше. Доведено, що течія правового реалізму стала «реакцією конформізму», визнанням неспроможності науки впливати на практику правозастосування, що змушувало науку підлаштовуватися під наявні правові реалії. Обґрунтовано, що передумовою створення зазначеної концепції стала унікальна характеристика парадигми американського права, яка зумовлює ізолюваність теорії від практики правозастосування, в результаті чого теорія та наука стають похідними від судової практики, в той час як логічним було би діаметрально протилежне відношення. Визначено, що «правовий реалізм» чітко відображає ідеї кримінально-правової доктрини США, але дана наукова течія позбавлена методологічного інструментарію і обмежується простими констатаціями фактів.

Третій розділ «Фундаментальні інститути американського кримінального права та їхнє відображення в кримінально-правовій доктрині» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню концепцій складу злочину, кримінального покарання, а також призначення кримінальних покарань, які складають основу теорії американського кримінального права.

У підрозділі 3.1. «Склад злочину як центральний елемент теорії кримінальної відповідальності» проаналізовано концепт складу злочину в американському кримінальному праві. Встановлено, що в кримінально-правовій доктрині США наявність складу злочину є головною та необхідною умовою настання кримінальної відповідальності. Структура складу злочину є двохелементною і передбачає злочинне діяння (*Actus Reus*) та винне ставлення (*Mens Rea*). Така структура історично склалася в англійському загальному праві і є притаманною для сучасної парадигми англо-американського права.

Запропоновано умовно розділити концепції складу злочину, які існують в американській кримінально-правовій науці, на дві групи. Перша група відображає традиційний англо-американський підхід до структури та елементного набору складу злочину, тобто є результатом консервативного розвитку. Встановлено, що проблемність цього підходу здебільшого полягає в неоднозначності визначення сутності акту (поведінки) як центрального елемента *Actus Reus*, суб'єктивного ставлення до поведінки в межах *Actus Reus* або ж віднесення цієї ознаки лише до *Mens Rea*. Відзначено, що недоліки традиційного підходу зумовлюються недостатньою визначеністю інших ознак, які мають входити до структури складу злочину. Обґрунтовано необхідність віднесення до неї причинного зв'язку та обставин, які існували на момент вчинення злочину та були з ним пов'язані. Інша – новаторська течія в дослідженні складу злочину в американській науковій літературі здебільшого пов'язана з ім'ям представника Чикагської школи – Пола Робінсона, який

виступив проти існуючої двохелементної структури на користь загальної сукупності ознак.

Обґрунтовано, що в цілому в структуру *Corpus Delicti* входить загальна сукупність ознак, які охоплюються *Actus Reus* та *Mens Rea* або ж знаходяться поза цими концептами. У підрозділі зазначені ознаки поділено на об'єктивні та суб'єктивні. Доведено, що до об'єктивних ознак відноситься об'єкт злочинного посягання чи кримінально-правової охорони, хоча американські юристи не використовують концепт складу злочину з метою кваліфікації, вбачаючи його основне завдання у створенні інструментарію для встановлення факту вчинення діяння, його кримінальної протиправності, визначення наявності вини тощо. Відзначено, що *Actus Reus* максимально кореспондує з ознаками об'єктивної сторони складу злочину: його зосереджено на сутнісних характеристиках злочинного діяння, при цьому інші суттєві аспекти цього діяння ігноруються, в тому числі – причинний зв'язок, якому немає місця в структурі *Corpus Delicti*.

Об'єктивний стандарт відповідальності також чітко просліджується крізь призму «механічного» та «контрольованого» підходів до розуміння злочинного акту. В першому випадку такий акт отожднюється з мускульним скороченням, точніше – з контрольованим людською свідомістю мускульним скороченням або ж вольовим рухом частин тіла. Теорія контролю, в свою чергу, обмежує коло злочинних актів лише тими діями, які можуть бути свідомо контрольованими, таким чином виключаючи рефлекторні та напіврефлекторні рухи. «Поведінковий» підхід вимагає вчинення не лише певних рухів, а їхньої сукупності, спрямованої на досягнення злочинного результату, що яскраво свідчить про наявність у особи певного психічного відношення до своєї поведінки.

Зроблено висновок про те, що американський концепт складу злочину ігнорує групу ознак, які характеризують суб'єкта злочину, а відтак чимало важливих питань у цій сфері досі залишаються відкритими. Американське право історично припускало притягнення тварин до відповідальності, такі випадки мали місце навіть у XX столітті, коли в якості суб'єктів злочинів широко залучалися юридичні особи. Встановлено, що суб'єктивні ознаки складу злочину зводяться до *Mens Rea* та концентрується навколо окремих форм прояву злочинної думки і злочинної волі, тобто навколо *mentes reae* – певних станів винного відношення. Відзначено, що концепт *Mens Rea* доволі віддалено обґрунтовує теорію вини, приділяючи основну увагу каузальним аспектам, що є типовим підходом у кримінально-правовій доктрині США.

Щодо співвідношення концепту *Corpus Delicti* з концепціями об'єктивного ставлення у вину зазначено, що вимоги *Mens Rea* відносно «мінімального психічного стану» для встановлення винності у багатьох випадках можуть ігноруватися, що додатково свідчить на користь домінантного становища

елементів загального права над теоретичними конструкціями. Таким чином, підстави кримінальної відповідальності в американському праві фактично невизначено розширюються, адже їхнім єдиним обмеженням залишається *Actus Reus*, інакше – сам факт вчинення забороненого кримінальним законом діяння. Психічне ставлення до таких дій та їхніх можливих результатів при цьому залишається недетермінованим, що визначає абсолютний характер об'єктивного ставлення у вини.

Співвідношення суб'єктивного та об'єктивного ставлення у вини на засадах викладеного вище полягає у наступному:

1) за загальним правилом *Mens Rea* вимагає наявності психічного ставлення як мінімум до вчинених злочинних дій, що виявляється в їхньому умисному чи необережному характері;

2) стосовно злочинів «суворої відповідальності» – вимоги *Mens Rea* ігноруються та замінюються презумпцією знання про кримінально-протиправний характер поведінки;

3) у випадку застосування «правила про обтяжене вбивство» вимога *Mens Rea* задовольняється шляхом ставлення у вини психічного відношення до первинної злочинної поведінки, яке поширюється у тому числі і на похідні наслідки вчиненого злочину;

4) показовим є інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб. У його контексті *Mens Rea* ігнорується повною мірою, адже йдеться про заміну суб'єкта відповідальності, а винне відношення при цьому не може бути «передане» іншій особі. Тим більше, якщо ця особа – юридична фікція і ніяк не може задовольнити вимогу *Mens Rea*.

У підрозділі 3.2. «Інститут кримінального покарання та його особливості в умовах американських правових реалій» досліджено теоретичні засади застосування кримінальних покарань у США.

Встановлено, що в американській кримінально-правовій літературі теорія покарання базується на декількох основних підходах, релевантних до цілей покарання. Кара чи відплата (*retribution*) — найстаріша, традиційна мета покарання у правовому просторі США породила ретрибутивний напрямок, який домінував у другій половині XX століття. Концепція відплати отримала в літературі назву «*just deserts*», тобто «справедливо заслужене». Її прихильники апелюють до справедливості як до абсолютної та безкомпромісної категорії та вважають адекватну відплату єдиним способом захисту суспільства від злочинності.

Доведено, що для кримінально-правової доктрини США характерним є ідейне протиставлення концептів покарання, що історично відображувалося в істотній нестабільності кримінальної політики. Протилежністю ретрибутивізму був утилітарний напрямок, метою представників якого було досягнення ефекту від засобів кримінально-правової протидії злочинності,

заснованих на засадах раціональності. Одним із його радикальних проявів став «терапевтичний підхід», який історично проявився у створенні мережі специфічних пенітенціарних установ – «реформаторіїв» наприкінці XIX століття, метою діяльності котрих стало виправлення злочинців. З'ясовано, що аналогічний підхід проявився і в практиці призначення невизначених покарань, ідеєю чого було звільнення засуджених за фактом їх виправлення, що на практиці принесло лише негативні результати. Невдачі масштабних виправних проєктів XIX – першої половини XX століть призвели до посилення позицій прибічників концепції *just deserts* і зайняття останньою панівної позиції в кримінально-правовій доктрині.

Обґрунтовано, що концепція покарання обумовила і систему каральних засобів в американському кримінальному праві в її сьогоденному вигляді. В політиці, суспільстві та юриспруденції основні дискусії виникали навколо смертної кари та довічного позбавлення волі. Репресивізм американського права зумовив вражаюче збільшення кількості засуджених до страти та довічного позбавлення волі в другій половині XX століття. Проаналізовано взаємовідношення конституційних гарантій та заборону «жорстоких та незвичайних покарань» на рівні Конституції з реаліями покарання у виді смертної кари часів минулого століття. Обґрунтовано, що застосування певних видів смертної кари фактично зводилося до кваліфікованої страти і порушувало основні гарантії прав людини, встановлені Білем про права.

Доведено, що надмірне застосування довічного позбавлення волі було результатом не виважених підходів до криміналізації злочинної поведінки і оцінки ступеня її суспільної небезпеки. Відзначено, що довічне позбавлення волі застосовувалося надто широко, в тому числі, відносно неповнолітніх. Це призвело до того, що кількість довічно ув'язнених в американських пенітенціарних закладах вимірювалося десятками тисяч та постійно зростало. Піддано критиці застосування цього виду покарання відносно співучасників, участь яких у вчиненні злочину була мінімальною (аж до відсутності причинного зв'язку). Доволі репресивний характер демонстрували і санкції, в яких встановлювалося покарання у виді позбавлення волі на певний строк, адже тривалість позбавлення волі могла сягати тридцяти-п'ятдесяти років, у багатьох випадках переходячи де-факто у довічне ув'язнення.

У підрозділі 3.3. «Покарання в динаміці: американський досвід призначення та реалізації кримінальних покарань» висвітлюються теоретичні та практичні підходи, що зумовлюють кримінальну політику в сфері призначення покарань.

Інститут призначення покарання є логічним продовженням інституту кримінального покарання та забезпечує перехід від статичного покарання до його динаміки – тобто трансформує «покарання на папері» в «покарання у житті». Відповідь на питання, як саме мають впроваджуватися у життя положення

кримінально-правових санкцій, є однією з пріоритетних задач кримінально-правової доктрини США, адже до проблем призначення покарання прикута увага теоретиків та практиків американського кримінального права.

У сфері призначення кримінальних покарань у кримінально-правовій доктрині США відбувся наймасштабніший експеримент, який не знав аналогів в історії світової юриспруденції. Перехід від недетермінованих покарань до суворой формалізації призначення покарання в стислий проміжок часу другої половини XX століття збагатив кримінально-правову доктрину США цінним знанням та його емпіричною апробацією. Емпіричність є також загальною характеристикою американської кримінально-правової доктрини, шлях розвитку якої часто пролягає крізь терени спроб та помилок.

Відзначено, що характерною рисою інституту призначення кримінальних покарань в американських правових реаліях є його значення як регуляторного інструменту кримінальної політики держави. Обґрунтовано знаходження цього інституту в стані перманентної транзиції, оскільки протягом історичного розвитку американського права концепція призначення покарання радикально змінювалася – від невизначених санкцій до жорсткої формалізації кримінально-правових санкцій. Доведено, що в кримінальному законодавстві США широко використовуються різноманітні засоби формалізації призначення покарання шляхом звуження меж відносно визначених санкцій. Висвітлено специфічні засоби формалізації кримінально-правових санкцій на рівні як федерального, так і локального законодавства.

Обґрунтовано критичну позицію відносно деяких аспектів застосування спеціальних правил призначення покарання для рецидивістів – так званого правила «трьох (двох) помилок», за яким третє засудження за вчинення умисного злочину автоматично призводить до призначення довічного позбавлення волі, а в разі другого засудження за умисний злочин розміри покарання у кримінально-правовій санкції подвоюються.

Відзначено, що підвищений інтерес викликає дана система на рівні федерального законодавства, адже вона є безпрецедентною з огляду на ступінь та способи її формалізації. Федеральний орган державної влади – Комісія з призначення кримінальних покарань щорічно видає інструкції з призначення покарань – документ, в якому встановлюються межі санкцій за вчинення федеральних злочинів. Зроблено висновок про те, що положення федеральних інструкцій з призначення кримінальних покарань підмінюють собою норми статутного законодавства та створюють з ними колізії, хоча і продовжують застосовуватися паралельно.

Доведено, що рішення Верховного Суду по справах Блеклі та Букера, відповідно до яких федеральні інструкції з призначення кримінальних покарань втратили свій імперативний статус, ознаменували кінець ери суворой формалізації кримінально-правових санкцій, що в свою чергу зумовило

загальне пом'якшення американської кримінально-правової політики на початку ХХІ століття.

У підрозділі 3.4. «*Типологія та зміст систем призначення покарання в кримінально-правовій доктрині США*» проаналізовано тенденції реалізації кримінально правових санкцій на рівні законодавчих систем американських штатів.

Доведено, що системи призначення покарань на рівні законодавства штатів можуть бути класифіковані за основними відмінними рисами, при цьому основний критерій їхньої відмінності полягає у ступені формалізації. Обґрунтовано виокремлення трьох основних шляхів, які були обрані легіслатурами штатів з метою формування власних систем призначення покарання: а) відтворення у штаті системи призначення покарання, аналогічної федеральній із суворою формалізацією кримінально-правових санкцій; б) внесення змін та доповнень до галузевого статутного законодавства з метою досягнення більш детальної регламентації загальних питань призначення кримінальних покарань; в) залишення існуючої практики призначення покарань без суттєвих змін.

На прикладі еволюції систем призначення покарання в законодавстві американських штатів обґрунтовується концепція *вторинного розвитку*, в основі якої полягає ідея про відносний вплив новацій федерального законодавства на системи штатів, які не сприймаються останніми повною мірою, і або ж після певного осмислення ігноруються, або ж видозмінюються і трансформуються, втрачаючи при цьому свої первинні риси. Зроблено висновок про те, що чим більш радикальною є новація на федеральному рівні, тим більшою є девіація від початкової ідеї при впровадженні в локальні законодавчі системи.

Четвертий розділ «Судова практика як основне джерело кримінально-правової доктрини США» складається з чотирьох підрозділів та присвячений висвітленню концепцій з об'єктивним ставленням у вину, сформованих у межах американського «загального права».

У підрозділі 4.1. «*Концепція суворої відповідальності в літературі та на практиці*» відображено стандарт кримінальної відповідальності за вчинення порушень (*torts*), проведено паралелі між підставами суворої відповідальності та в межах *Corpus Delicti*, обґрунтовано одну з форм практичної реалізації об'єктивного ставлення у вину.

Обґрунтовано, що концепт суворої відповідальності виходить за межі загальної парадигми відповідальності в кримінально-правовій доктрині США. Генезис концепту суворої відповідальності пов'язаний з нагальними потребами протидії дрібним порушенням законодавства та був зумовлений стрімким економічним розвитком американського суспільства, по суті – «концепт економії часу та зусиль органів влади в перехідний період». Втім,

сувора відповідальність не стала тимчасовим заходом, а глибоко укорінилася в законодавстві та судовій практиці, що доводиться поширенням дії концепту на так звані злочини «статутного згвалтування» – тобто розбещення неповнолітніх, які за усіма ознаками не можуть відноситися до категорії проступків. Демонструється, що парадигма суворой відповідальності порушує вимоги *Corpus Delicti* в частині відсутності *Mens Rea*, втім, цілком відповідає принципу законності в американському кримінальному праві.

У підрозділі 4.2. «Об'єктивний стандарт відповідальності за правилом «про обтяжене вбивство», обґрунтовано концепт відповідальності за похідні наслідки від вчинення небезпечних злочинів у кримінально-правовій доктрині США. Звернуто увагу на те, що правило «про обтяжене вбивство» (англ. *Felony murder rule*) було запозичене з англійського права, в якому воно базувалося на концепції «перенесення умислу», розробленій та обґрунтованій Е. Коуком.

Встановлено, що «правило про обтяжене вбивство» є відображенням парадигми об'єктивного стандарту кримінальної відповідальності. Разом з тим зроблено висновок про те, що суб'єктивне ставлення у вину знаходить своє відображення в концепції «перенесення умислу», що призводить до суплементарного ставлення у вину, при якому стандарт відповідальності є об'єктивним, з деякими додатковими ознаками суб'єктивізму. Доведено, що суплементарне ставлення у вину має широкі прояви в американському праві, за яких стандарт відповідальності може бути як об'єктивно-суб'єктивним, так і суб'єктивно-об'єктивним, при цьому одна з груп ознак виступатиме в якості домінантної, інша – як додаткова, тобто супліментарна до першої. Обґрунтовано, що «правило про обтяжене вбивство» не виходить за межі парадигми *Mens Rea*, що забезпечується саме концепцією «перенесення умислу».

У підрозділі 4.3. «Доктринальні засади відповідальності за злочини, вчинені у співучасті» досліджено концепт співучасті в американському кримінальному праві, в тому числі підстави відповідальності співучасників, вплив ступеню участі у вчиненні злочину на відповідальність, характер взаємодії між співучасниками з огляду на причинний зв'язок.

Встановлено, що в американському кримінальному праві використовуються радикальні заходи з попередження вчинення групових злочинів. Сформульовано склад системи таких заходів, до яких відносяться: а) криміналізація змови на вчинення злочину (тобто ще на стадії готування до нього, при цьому змова є окремим складом злочину, для наявності якого достатньо згоди декількох осіб про спільну злочинну діяльність); б) розмита класифікація видів співучасників, яка не дозволяє адекватно встановити ступінь участі особи у вчиненому злочині; в) акцесорність (еквівалентність)

відповідальності співучасників; г) прирівнювання співучасті багатьох випадків причетності до злочину.

Обґрунтовано, що концепція відповідальності співучасників є надбанням загального права, яке зберігає тенденцію до об'єктивізації. Якщо ядро концепції є англійською спадщиною, то сучасне її оформлення належить до правотворчості американських судів, підтвердженням чого є так звана «Доктрина Пінкертонів», яка поширила підстави відповідальності в разі змови на вчинення злочину.

У підрозділі 4.4. «Загальні засади кримінальної відповідальності юридичних осіб» висвітлено підходи до юридичної особи як суб'єкта злочину, обґрунтування можливості притягнення юридичних осіб до відповідальності в кримінально-правовій доктрині США, специфіку форми реалізації відповідальності у відповідних випадках.

Встановлено, що питання кримінальної відповідальності юридичних осіб у кримінально-правовій доктрині США вирішується позитивно на підставах поєднання двох підходів: ототожнення юридичної особи з людською істотою, а також концепції «субститативної» відповідальності, за якою кримінальне покарання юридичної особи є додатковим заходом до покарання її посадової особи, яка вчинила злочин.

На підставі дослідження матеріалів судової практики американських судів зроблено висновок про те, що мають місце непоодинокі факти надто широкого розуміння суддями концепту кримінальної відповідальності юридичних осіб, у результаті чого спрямування покарання на юридичну особу є необґрунтованим та нелогічним. Водночас концепт кримінальної відповідальності юридичних осіб у кримінально-правовій доктрині США враховує декілька передумов такої відповідальності, до яких відноситься вчинення злочину одним із посадовців (тобто – керівників) юридичної особи, та в інтересах цієї особи. В інших випадках фізичні особи мають відповідати за вчинені злочинні дії індивідуально, втім, практика часто йде шляхом притягнення до відповідальності саме корпорацій. У контексті висвітленого підкреслено дискусійність концепції «ототожнення» юридичної особи з людською істотою з позицій притягнення до відповідальності, так як такий підхід призводить до уникнення покарання з боку винної у вчиненні злочину фізичної особи, а також спричинення суттєвих збитків корпорації, що значною мірою перекладаються на її засновників, учасників, акціонерів та інших зацікавлених осіб, які не мають нести тягар відповідальності за дії третьої особи, що частіше за все не можуть бути проконтрольовані та повністю керовані.

П'ятий розділ «Сучасність і майбутнє кримінально-правової доктрини США та її цінність для українського права» присвячений перспективам подальшого розвитку кримінально-правової доктрини США,

критичному аналізу деяких здобутків американської юридичної думки на предмет доцільності їх використання в процесі подальшого вдосконалення концепції українського кримінального права.

У підрозділі 5.1. «Перспективи подальшого розвитку кримінально-правової доктрини США» розглянуто можливі напрямки подальшого розвитку американського кримінального права з огляду на сучасні реалії та процеси, які відбувалися протягом другої половини минулого століття.

Аналіз здобутків американської юриспруденції у сфері кримінального права призводить до неоднозначних висновків. Сучасний стан кримінально-правової доктрини США та системи кримінального права є досить складним і нестабільним з огляду на результати, досягнуті у кримінальній політиці держави протягом ХХ століття. Показники злочинності продемонстрували неефективність репресивних заходів кримінальної відповідальності, які стали «візитною карткою» американського кримінального права. Комплексні заходи, які вживала держава на початку 90-х років минулого століття, довели, що ефективність роботи системи кримінального права повністю залежить від забезпечення невідворотності покарання винних осіб, що є особливо складним в умовах розвинутої та транснаціональної організованої злочинності.

Лейтмотивом американської кримінальної юриспруденції другої половини минулого століття став підхід *tough on a crime* – суворой відповіді викликам злочинності. Втім, така суворість призвела до переповнення пенітенціарних закладів і диспропорціональності між тяжкістю вчинюваних злочинів та покарань за них. Фактичні дані свідчать, що дії держави з перекриття каналів наркотрафіку, фінансування злочинних організацій, очищення правоохоронних органів від корупції призвели до бажаного ефекту і зумовили суттєве зниження рівня злочинності, починаючи з 1994 року. Разом з цим, ефективним видався «адресний репресивний вплив» на небезпечних кримінальних елементів, забезпечений спецопераціями правоохоронних органів, наприклад, операцією «*Weed and Seed*». Таким чином, відбулося очищення суспільства від криміногенних елементів, утягнутих в організовану злочинність, у той час як традиційні американські кримінально-правові інструменти, наприклад, як «Правило трьох помилок», не враховували характеру та ступеня небезпеки як особи злочинця, так і вчиненого рецидивного злочину, у результаті чого довічні терміни ув'язнення неодноразово призначалися за скоєння дрібних злочинів, наприклад, підробку кредитної картки.

Наразі зрозуміло, що парадигма американського кримінального права має переосмислюватися з метою збереження репресивного підходу до небезпечних злочинців, але разом з тим забезпечити економію каральних засобів щодо осіб, ступінь девіації поведінки яких є відносно незначним. Концептуальною помилкою, якої припустилися представники американської

юриспруденції у минулому столітті, стала концентрація уваги навколо особи злочинця, але при цьому без уваги залишилися чинники соціальної зумовленості злочинності, без впливу на які в суворих заходах кримінально-правової протидії злочинності сенсу небагато.

Що стосується практичної цінності американського досвіду для української юриспруденції, то він є вельми корисним. Завдяки йому можна запобігти вчиненню помилок, що мали місце в американській кримінально-правовій політиці, а також врахувати деякі цікаві підходи, які виявилися продуктивними.

У підрозділі 5.2. *«Про деякі здобутки американської кримінально-правової доктрини США та доречність їх застосування в українському праві»* сформульовано пропозиції щодо використання окремих ідей американської юриспруденції в процесі реформування вітчизняного кримінального права.

Доведено, що будь-які запозичення ідей, норм чи інститутів можуть здійснюватися лише шляхом впровадження їх в кримінально-правову доктрину, і лише крізь неї – в законодавство. З огляду на це піддано критиці спосіб «правової трансплантації» як такий, що негативно впливає на правову парадигму, та обгрунтовано спосіб «доктринальної інтерпозиції».

У підрозділі надбання кримінально-правової доктрини США оцінено з позицій прийнятності українським правом в якості реципієнта. Обгрунтовано, що запозичення американського досвіду може бути вельми обмеженим з огляду на те, що: по-перше, український концепт кримінального права багато в чому є досконалішим та системним; по-друге, центральні ідеї американського кримінального права надто далекі від ідей, покладених в основу українського права з огляду на приналежність до різних правових традицій; по-третє, детермінанти кримінально-правових доктрин США та України були кардинально відмінними на усіх етапах їх становлення, іншими словами, у систем кримінального права США та України надто мало спільних рис. Водночас деякі ідеї американської юриспруденції видаються потенційно корисними. Так, в українське кримінальне право може бути впроваджений інститут відповідальності за настання похідних тяжких наслідків від вчинення небезпечних насильницьких злочинів. На особливу увагу заслуговують і кримінально-правові заходи з протидії рецидивній злочинності, які пройшли широкомасштабну апробацію в США та довели свою ефективність.

ВИСНОВКИ

У Висновках викладено найбільш важливі теоретичні положення дисертаційного дослідження, сформульовано пропозиції щодо удосконалення

національного кримінального законодавства з урахуванням законодавчого досвіду США.

1. Кримінально-правова доктрина США є відображеною в праві системою ідей, яка зумовлена сукупністю юридичних, наукових та соціально-політичних чинників з урахуванням їхньої динаміки в процесі історичного розвитку. Кримінально-правова доктрина виходить за межі галузі права і забезпечує його зв'язаність з традиціями, системою цінностей, в цілому виконуючи методологічну та аксіологічну функції. В американській юриспруденції кримінально-правова доктрина розуміється в невиправдано вузькому сенсі та вважається продуктом судової практики. Втім, межі доктрини та її зміст є значно ширшими, а теоретична і практична значущість – неоціненною. Незважаючи на нестачу наукового обґрунтування, кримінально-правова доктрина США забезпечує ефективний взаємозв'язок внутрішньогалузевих інститутів кримінального права та його зв'язок з іншими галузями права, таким чином підтримуючи баланс у правовій системі та ефективність застосування норм законодавства і прецедентного права.

2. Сучасна американська кримінально-правова доктрина сягає своїм корінням у глибочині століть – до права Стародавнього Риму. Ідеї римського права були перейняті англійським загальним правом, адже історично землі Британії декілька століть входили до складу Римської Імперії. Відчутним залишався вплив римського права і після падіння Імперії. Англійське право стало основою правових систем майбутніх колоній Британської Імперії, в тому числі – колоній у Північній Америці. Таким чином, воно виступило посередником між римською юриспруденцією та майбутньою американською правовою традицією.

3. На формування кримінально-правової доктрини США вплинула значна кількість факторів, які різною мірою проявлялися на певних етапах її генезису. Особливо відчутним видався вплив релігійних, соціокультурних та політичних чинників. Сучасне американське суспільство є унікальним з огляду на плюралізм культур та релігійних поглядів, традицій. Не можна не брати до уваги, що на ранніх етапах його становлення мали місце прояви релігійного фундаменталізму та відсутність толерантності, які мали безпосередній вплив на правову концепцію. Теологічні настанови глибоко закріпилися в надрах концепту американського кримінального права і широко проявляються, наприклад, в ідеях ретрибутивізму, показовим є і розуміння злочинності діяння крізь призму його гріховності тощо.

Культурний плюралізм в США зробив вагомий внесок у формування американського кримінального права в тому виді, в якому воно існує, що особливо проявляється на рівні законодавчих систем окремих штатів. Внутрішні політичні процеси відчутно впливали і впливають на кримінально-правову політику, як результат – на кримінально-правову доктрину в цілому.

Виражена політична біпартійність американського суспільства обумовлює жорстку конкуренцію між партіями та прояви радикального популізму в їхній діяльності.

4. Принципи американського кримінального права можна поділити на дві групи. До першої групи, що стосується загальних аспектів кримінальної відповідальності, слід віднести принцип законності в контексті *Nullum crimen sine lege* та *double jeopardy clause*, а також підстави кримінальної відповідальності – *Corpus delicti*. До другої групи, що безпосередньо відноситься до покарання та його призначення, належить, зокрема, принцип *Nulla poena sine lege*. Окреме місце в системі принципів займають принципи, встановлені п'ятою, восьмою та чотирнадцятою поправками до Конституції США.

5. До елементів кримінально-правової доктрини слід відносити систему принципів та конституційних гарантій, базові положення науки кримінального права, фундаментальні інститути кримінального права, а також концепції “загального права”. При цьому найбільше значення має саме загальне право, яке сформовано судовою практикою. Це дозволяє стверджувати, що кримінально-правова доктрина США має практичне орієнтування, при цьому значення наукової складової є відносним. Сфера інтересів юридичної науки розмита та перетинається з філософією права, що зумовлюється домінантним становищем практичного елементу кримінально-правової доктрини, завдяки якому вирішуються спірні моменти правозастосування та усуваються прогалини у праві.

6. Значний вплив на становлення кримінально-правової доктрини США в її сучасному виді мали концепції ретрибутивізму та утилітаризму. Ідейне протистояння між ретрибутивістами та утилітаристами, завдяки реалізації відповідних підходів у кримінальному праві США в різні періоди часу, трансформувалося із спору суто філософського характеру в політичне протистояння, перемоги в якому ретрибутивістів чи утилітаристів можуть бути простежені у кардинальних (часто – діаметрально протилежних) змінах лінії кримінально-правової політики держави. Слід виокремлювати два рівні взаємодії ретрибутивізму з утилітаризмом: загальний – на рівні кримінально-правової політики та її реалізації в праві, та спеціальний – на рівні інституту кримінального покарання тощо. Загальний рівень визначає ступень репресивності кримінального законодавства та його спрямування на вирішення певних глобальних задач. У свою чергу, спеціальний рівень забезпечує реалізацію цілей, поставлених перед кримінальним покаранням. Межі між утилітаризмом і ретрибутивізмом на спеціальному рівні поступово розмиваються, що зумовлює оформлення в теорії єдиного загального підходу, який вже давно реалізований на практиці та в законодавстві.

7. Концепція складу злочину в американському праві займає особливе місце. Конструкція складу злочину дає відповідь на декілька питань: чи є вчинене діяння злочинним (виходячи з формального підходу до визначення поняття злочину) з огляду на конкретні прояви протизаконної поведінки та наявність винного стану. Теорія винності в американському праві відрізняється специфічністю, перш за все, у зв'язку з відсутністю чіткого розподілу у застосуванні принципів суб'єктивного та об'єктивного ставлення у вину. Теорія *Mens Rea* здебільше обґрунтовує суб'єктивні позиції, загальне право навпроти – створює передумови для застосування об'єктивного стандарту. Обидва підходи поєднуються кримінально-правовою доктриною, адже є породженням її складових елементів – теорії та практики. Таким чином, для американського права характерним є суплементарне ставлення у вину, при якому одночасно враховуються як об'єктивні, так і суб'єктивні критерії. В цілому ж ставлення у вину може проявлятися як у суб'єктивно-об'єктивній, так і в об'єктивно-суб'єктивній формах.

Склад злочину – це основа теорії англо-американського права. Без цього осередку теорії англо-американське право залишилося б збіркою судових прецедентів без можливостей систематизації та узагальнення.

8. Аналіз концепцій відповідальності за загальним правом дозволяє дійти висновків за кількома напрямками. По-перше, відносно місця та ролі судової практики в ієрархії структурних елементів кримінально-правової доктрини США. По-друге, про характер співвідношення загальної підстави кримінальної відповідальності в американському праві – *Corpus Delicti* з її «додатковими» підставами, сформованими судовою практикою. По-третє, про співвідношення принципів суб'єктивного та об'єктивного ставлення у вину.

Судова практика є центральним елементом кримінально-правової доктрини США. Так зване «загальне право» є безпосереднім продуктом практики, втім, його особливістю є апробація часом, інакше кажучи, для формування загального підходу в практичній юриспруденції необхідною умовою є авторитетність джерел, і такими ознаками наділяються або рішення судів вищих інстанцій, або неодноразово цитовані практиками «історичні» рішення.

Виключна роль продукції судової практики у кримінально-правовій доктрині США зумовлюється витоками американської юриспруденції. Загальне право визначає назву типу правових систем, до яких відноситься американське право – *Common Law countries*, тобто країни загального права, що вже суто з позицій етимології визначає його виключний та домінуючий характер.

На сучасному етапі розвитку кримінально-правової доктрини США проявляється тенденція до зменшення значення судової практики порівняно з її попередніми періодами розвитку, в основному за рахунок відмови від

так званих «злочинів за загальним правом», які не входили до статутного законодавства. Меншим є і вплив практики на формування права.

9. Перспективи розвитку кримінально-правової доктрини США можна розглядати за кількома напрямками. По-перше, йдеться про еволюцію елементів кримінально-правової доктрини: тенденцію до зменшення значення судової практики зумовлює підвищення ролі науки, що, у свою чергу, підштовхує процес систематизації законодавства. По-друге, переосмислення кримінально-правової політики в частині ступеня репресивності зумовлює перегляд засобів її реалізації в кримінальному праві. Позитивні результати, особливо – суттєве та стабільне зниження злочинності, зумовлюють напрямок формування нової парадигми американського кримінального права, в якій утилітарні погляди обійматимуть домінуюче становище.

10. Американський досвід ще раз доводить, що надмірна пеналізація злочинної поведінки не призводить до реалізації покладених на неї сподівань, і лише комплексні заходи з протидії злочинності здатні забезпечити належні результати. Разом з тим, ґрунтуючись на набутому в США досвіді, є сенс впровадити додаткові кримінально-правові механізми з протидії скоєнню небезпечних та особливо небезпечних рецидивів, посилити кримінальну відповідальність за вчинення насильницьких злочинів, в тому числі, шляхом встановлення відповідальності за похідні наслідки злочинної поведінки. Втім, у національній юридичній практиці американський досвід може бути застосований надто обережно. Йдеться про використання лише ідей, а не конкретних підходів, зважаючи на належність кримінального права США до іншої правової традиції та в цілому – на глибинні відмінності між американською та українською кримінально-правовими доктринами.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані наукові результати дисертації

Монографії:

1. Полянський Є.Ю. Теорія та практика призначення покарання в кримінально-правовій доктрині США: Монографія / Є.Ю. Полянський. – Одеса: Фенікс, 2011. – 168 с.
2. Полянський Є.Ю. Кримінально-правова доктрина США: монографія / Є.Ю. Полянський. – Одеса: Юридична література, 2014. – 304 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Полянський Є.Ю. Становлення та умови розвитку систем призначення покарання в Україні та США / Є.Ю. Полянський // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. Вип. 44. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2008. – С. 322-326.

2. Полянський Є.Ю. Реформування вітчизняного законодавства про призначення покарання з урахуванням іноземного досвіду застосування формалізованих санкцій / Є.Ю. Полянський // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. Вип. 47. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2009. – С. 85-91.

3. Полянський Є.Ю. Теоретичні засади призначення покарання у сучасній науці кримінального права / Є.Ю. Полянський // Вісник прокуратури. – 2009. – № 3. – С. 57-65.

4. Полянський Є.Ю. Про деякі питання кваліфікації спричинення смерті в результаті грубого порушення правил безпеки дорожнього руху / Є.Ю. Полянський // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 2. – С. 42-46.

5. Полянський Є.Ю. Доктрина призначення кримінальних покарань у США: імплементація провідного досвіду у вітчизняне законодавство / Є.Ю. Полянський // Держава та право: зб. наук. праць. Вип. 47. – К., 2010. – С. 487-492.

6. Полянський Є.Ю. Деякі питання удосконалення вітчизняного законодавства / Є.Ю. Полянський // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. Вип. 55. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2010. – С. 79-85.

7. Полянський Є.Ю. Проблемні питання призначення кримінальних покарань в США: сучасність та перспективи / Є.Ю. Полянський // Держава і право: зб. наук. праць. Вип. 51. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2010. – С. 500-506.

8. Полянський Є.Ю. Актуальні проблеми призначення покарань в кримінально-правовій доктрині США / Є.Ю. Полянський // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»: зб. наук. праць. – Т. IX. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2010. – С. 407-416.

9. Полянський Є.Ю. «Доктрина Пінкертона» в кримінальному праві США: критичний огляд та перспективи вдосконалення / Є.Ю. Полянський // Наукові праці Національного ун-ту «Одеська юридична академія»: зб. наук. праць. – Т. X. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2011. – С. 218-229.

10. Полянський Є.Ю. Формалізація санкцій в кримінальному законодавстві та кримінально-правовій доктрині США: передумови та наслідки. / Є.Ю. Полянський // Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. Вип. 42. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2011. – С. 304-312.

11. Полянський Є.Ю. Смертна кара в кримінальному праві США: історичний огляд та актуальні питання застосування / Є.Ю. Полянський // Юридичний вісник. – 2011. – № 2. – С. 85-90.

12. Полянський Є.Ю. Відповідальність за непередбачене позбавлення життя (felony murder rule) під час вчинення іншого злочину: генезис концепції в кримінальному праві США / Є.Ю. Полянський // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 91-97.

13. Полянський Є.Ю. Деякі практичні аспекти відповідальності співучасників за кримінальним правом США / Є.Ю. Полянський // Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. Вип. 45. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2012. – С. 148-157.

14. Полянський Є.Ю. Доктрина відповідальності за незаплановане вбивство під час вчинення злочину в американській науковій літературі та судовій практиці / Є.Ю. Полянський // Наукові праці Національного ун-ту «Одеська юридична академія»: зб. наук. праць. – Т. XI. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2012. – С. 464-472.

15. Полянський Є.Ю. Проблемні питання доктрини призначення кримінальних покарань в США: сучасний стан і перспективи / Є.Ю. Полянський // Держава та право: зб. наук. праць. Вип. 51. – К., 2012. – С. 500-507.

16. Полянський Є.Ю. Проблемні питання сучасної концепції кримінального права США / Є.Ю. Полянський // Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць. Вип. 62. – Одеса: Юрид. літ-ра, 2012. – С. 664-670.

17. Полянський Є.Ю. Поняття доктрини, її місце та значення в кримінальному праві США / Є.Ю. Полянський // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Т. 26 (65). (XXVI (LXV)) – 2013. – С. 249-255.

18. Полянський Є.Ю. Actus Reus як сукупність об'єктивних ознак складу злочину в кримінальному праві США / Є.Ю. Полянський // Юридичний вісник. – 2013. – № 4. – С. 116-122.

19. Полянський Є.Ю. Концепція суворой (абсолютної) відповідальності та реалізація принципу об'єктивного ставлення у вини в кримінально-правовій доктрині США / Є.Ю. Полянський // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2013. – № 1062. – С. 178-183.

20. Полянський Є.Ю. Про деякі школи американської юриспруденції та їхній вплив на формування кримінально-правової доктрини США / Є.Ю. Полянський // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. – 2013. – Вип. 22. – Т. III. – С. 67-72.

21. Полянський Є.Ю. Філософсько-етичні проблеми ретрибутивізма як ідеології кримінальної відповідальності в сучасному праві США / Є.Ю. Полянський // Наука і правоохорона. – 2013. – № 3 (21). – С. 147-154.

22. Полянський Є.Ю. Реалізація принципу *Non bis in idem* в кримінальному праві США / Є.Ю. Полянський // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: Серія Юриспруденція. Вип. 11. – Т. II. – 2014. – С. 84-87.

23. Полянський Є.Ю. Про розуміння правової доктрини в юридичній літературі / Є.Ю. Полянський // Вісник Запорізького національного університету: Юридичні науки. – 2014. – № 4(1) – С. 11-16.

24. Полянський Є.Ю. Першоджерела англо-американської юриспруденції від права Стародавнього Риму до формування загального права / Є.Ю. Полянський // Юридичний вісник. – 2014. – № 6. – С. 239-244.

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

25. Полянський Є.Ю. *Amerikan ceza hukukunun kavramlastirilmasi: guncel sorunlar* / Є.Ю. Полянський // *Legal policy of EU countries: comparative aspects*. – Istanbul, 2012. – С. 305-313.

26. Полянський Є.Ю. The Criminal policy of Ukraine at the peak of doctrinal reconsideration / Туляков В.О., Пімонов Г.А., Балобанова Д.О., Полянський Є.Ю., Дмитрук М.М. // *Central and Eastern European legal studies*. – Athens. – 2013. – № 1. – С. 99-111.

27. Полянський Є.Ю. Теория состава преступления в уголовном праве США: ключевые позиции и основные недостатки / Є.Ю. Полянський // *Lex Russica: Научные труды МГЮА*. – Том LXXXIV. – Москва, 2014. – № 11. – С. 1191-1205.

28. Полянський Є.Ю. Конституційні засади кримінального права США та їхній взаємозв'язок з інститутом покарання / Є.Ю. Полянський // *Jurnalul Juridic National: Teorie si Practica*. – Chisinau. – 2014. – №1(11) – С. 148-153.

Інші публікації, що додатково висвітлюють основний зміст дисертації:

29. Polyansky E. Yu. *American criminal law concept: theory and practice* : навчально-методичний посібник (англійською мовою) / E. Yu. Polyansky. – Одеса: Фенікс, 2012. – 100 с.

30. Туляков В.О., Артеменко І.А., Полянський Є.Ю. Сучасна теорія кримінального права: навчально-методичний посібник / В.О. Туляков, І.А. Артеменко, Є.Ю. Полянський. – Одеса: Фенікс, 2011. – 40 с.

31. Туляков В.О., Артеменко І.А., Полянський Є.Ю. та ін. Призначення покарання: навч. метод. посібн. / В.О. Туляков, І.А. Артеменко, Є.Ю. Полянський. – Одеса: Фенікс, 2011. – 116 с.

32. Туляков В.О., Мирошніченко Н.А. Полянський Є.Ю. та ін. Кримінальне право України: навчально-методичний посібник / В.О. Туляков, Н.А. Мирошніченко, Є.Ю. Полянський та ін. – Одеса: Фенікс, 2011. – 374 с.

33. Туляков В.О., Мирошніченко Н.А., Полянський Є.Ю. та ін. Кримінальне право України: програма курсу / В.О. Туляков, Н.А. Мирошніченко, Є.Ю. Полянський. – Одеса: Фенікс, 2010. – 114 с.

34. Туляков В.О., Мирошніченко Н.А., Полянський Є.Ю. та ін. Кримінальне право України: навчально-методичний посібник / В.О. Туляков, Н.А. Мирошніченко, Є.Ю. Полянський та ін. – Одеса: Фенікс, 2010. – 376 с.

35. Туляков В.О., Мирошніченко Н.А., Полянський Є.Ю. та ін. Кримінальне право України: навчально-методичний посібник / В.О. Туляков, Н.А. Мирошніченко, Є.Ю. Полянський та ін. – Одеса: Фенікс, 2010. – 454 с.

36. Туляков В.О., Полянський Є.Ю. International criminal justice and policy : навчально-методичний посібник (англійською мовою)/ В.О. Туляков, Є.Ю. Полянський. – Одеса: Фенікс, 2008. – 36 с.

37. Туляков В.О., Юлінецька Ю.В., Полянський Є.Ю. Principles of criminal law: навчально-методичний посібник (англійською мовою) / В.О. Туляков, Ю.В. Юлінецька, Є.Ю. Полянський. – Одеса: Фенікс, 2010. – 37 с.

Тези доповідей на наукових конференціях:

38. Полянський Е.Ю. Разграничение преступной самонадеянности и косвенного умысла при совершении злостного нарушения правил безопасности дорожного движения, повлекшего смерть одного или более лиц / Е.Ю. Полянський // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Правове життя сучасної України» (Одеса, 5-6 червня 2009 р.). – Одеса, 2009. – С. 527-529.

39. Полянський Є.Ю. Деякі питання удосконалення вітчизняного кримінального законодавства / Є.Ю. Полянський // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Механізм кримінально-правового впливу: український та зарубіжний досвід», (Одеса, 9-10 квітня 2010 р.) – Одеса, 2010. – С. 166-171.

40. Полянський Є.Ю. Щодо питання нової концепції кримінального кодексу України / Є.Ю. Полянський // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Правове життя сучасної України» (Одеса, 20-21 травня 2011 р.). – Одеса, 2011. – С. 233-235.

41. Polyansky E.Yu. Sentencing doctrines: contradictional trends towards formalization. / E.Yu. Polyansky // Turkey-Ukraine comparative criminal law symposium. – Istanbul, 2011. – P. 243-247.

42. Полянський Е.Ю. Теория соучастия в уголовном праве США / Є.Ю. Полянський // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Правове життя сучасної України» (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). – Одеса, 2012. – С. 264-267.

43. Полянський Є.Ю. Кримінальне право США: критичний погляд / Є.Ю. Полянський // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 9-10 квітня 2012 р.). – Ужгород, 2012. – С. 292-295.

44. Полянський Є.Ю. Правило тяжкого вбивства в кримінальному праві США та доцільність посилення відповідальності за спричинення смерті під час вчинення злочину за кримінальним законодавством України /

Є.Ю. Полянський // Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції «Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми», (м. Івано-Франківськ, 4-5 травня 2012). – Івано-Франківськ, 2012. – С. 85-87.

45. Полянський Є.Ю. К вопросу о понятии правовой доктрины / Є.Ю. Полянський // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції» (Одеса, 30-31 березня 2012 р.) – Одеса, 2012. – С. 137-141.

46. Полянський Є.Ю. Доктрина ответственности соучастников в уголовном праве США / Є.Ю. Полянський // Материалы Международной конференции «Криминальные угрозы современности и стратегии антикриминальной безопасности личности, общества, государства», Казахстан, (г. Алма-Аты, 21-22 сентября 2012 г.) – Алма-Аты, 2012. – С. 234-238.

47. Полянський Є.Ю. Відповідність положень кримінально-правової доктрини США цінностям європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод/ Є.Ю. Полянський // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» (м. Одеса, Україна, 15 вересня 2012 р.). – Одеса, 2012. – С. 95-97.

48. Полянський Є.Ю. Абсолютна відповідальність у кримінальному праві США/ Є.Ю. Полянський // Матеріали регіонального наукового семінару «Закон, проступок, відповідальність» (м. Одеса, 1 лютого 2013 р.). – Одеса, 2013. – С. 81-94.

49. Полянський Є.Ю. Відповідальність за пасивну поведінку в кримінальному праві США / Є.Ю. Полянський // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.). – Одеса, 2013. – С. 276-279.

50. Полянський Є.Ю. До питання про природу правової доктрини / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (м. Ужгород, 28-29 березня 2014р.) – Одеса, 2014. – С. 221-225

51. Полянський Є.Ю. Ієрархічна структуризація правової доктрини / Є.Ю. Полянський // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (Одеса, 4 квітня 2014р.) – Одеса, 2014. – С. 12-17

52. Полянський Є.Ю. Щодо загальної характеристики кримінально-правової доктрини США // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків» (м. Харків, 9-10 жовтня 2014р.) – Харків, 2014. – С. 157-161

АНОТАЦІЯ

Полянський Є.Ю. Кримінально-правова доктрина США: генезис, обґрунтування, перспективи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2015.

Дисертація є першим у науці вітчизняного кримінального права спеціальним комплексним дослідженням кримінально-правової доктрини США.

Досліджено загальні підходи до визначення поняття правової доктрини, її змісту, ознак, функцій у прив'язці до історичних особливостей і фактичних реалій правової системи. Простежено процес історичного розвитку американської кримінально-правової доктрини та взаємодію соціокультурних, релігійних та політичних чинників, які вплинули на її становлення. Систематизовано принципи, закладені у фундамент кримінально-правової доктрини США. Визначено зв'язок кримінально-правової доктрини з конституційним правом та іншими галузями права США. Обґрунтовано систему складових елементів американської кримінально-правової доктрини. Охарактеризовано регулятивний вплив кримінально-правової доктрини в практичному контексті та її значення в законотворчій діяльності. Визначено та обґрунтовано перспективи подальшого розвитку кримінально-правової доктрини та кримінального права США. Сформульовано пропозиції щодо впровадження деяких здобутків американської кримінально-правової доктрини у національне кримінальне право.

Ключові слова: кримінально-правова доктрина США, історична та соціокультурна обумовленість, наука кримінального права, фундаментальні засади права та фундаментальні правові інститути, «загальне» право та судова практика, перспективи розвитку кримінально-правової доктрини США.

АННОТАЦИЯ

Полянский Е.Ю. Уголовно-правовая доктрина США: генезис, обоснование, перспективы. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2015.

Диссертация является первым в науке отечественного уголовного права специальным комплексным исследованием уголовно-правовой доктрины США.

Исследованы общие подходы к определению понятия уголовно-правовой доктрины, её содержания, признаков, функций в связи с историческими особенностями и фактическими реалиями правовой системы. Предложено определять правовую доктрину как отображенную в праве систему идей, обусловленную совокупностью юридических, философских и социально-политических факторов с учетом их динамики в процессе исторического развития.

Прослежен процесс исторического развития американской уголовно-правовой доктрины и взаимодействия социокультурных, религиозных, политических условий, повлиявших на ее становление. Установлено, что генезис уголовно-правовой доктрины США прошел несколько этапов: римский, английский, колониальный и современный. Процесс колонизации территорий современных США определил особенности влияния социокультурных и религиозных предпосылок общественного развития, которые оказали значительное влияние на концепцию американского уголовного права.

Систематизированы принципы, находящиеся в основе уголовно-правовой доктрины США. Установлено, что положения Конституции и Били о правах США имеют непосредственную связь с уголовным правом, в котором используются в качестве норм-принципов, обеспечивающих законность реализации уголовной ответственности. Среди специальных принципов уголовного права особое место занимают принципы *Nullum crimen sine lege* и *Nullum poena sine lege*, носящие формальный характер.

Обоснована система составных элементов американской уголовно-правовой доктрины. Установлено, что к таковым элементам относятся теория права, его фундаментальные институты, юридическая наука и судебная практика, при этом последняя занимает в системе американского права доминирующее положение.

Охарактеризовано регулятивное воздействие уголовно-правовой доктрины в практическом контексте, а также ее значение для законотворческой деятельности. Процесс кодификации уголовного права в американской юриспруденции является весьма болезненным вопросом, единственным шансом решения которого является дальнейшее развитие теоретического элемента уголовно-правовой доктрины.

Определены и обоснованы перспективы дальнейшего развития уголовно-правовой доктрины и уголовного права США. Высказано предположение, что степень репрессивности уголовного права США будет и далее снижаться, в свою очередь, будет повышаться его эффективность – путем обеспечения неотвратимости уголовной ответственности за совершение преступлений.

Сформулированы предложения относительно внедрения некоторых достижений американской юриспруденции в национальное уголовное право, а именно – механизма усиления ответственности за совершение

неоднократного рецидива тяжких и особо тяжких преступлений, механизма регламентации ответственности за производные тяжкие последствия совершения насильственных преступлений.

Ключевые слова: уголовно-правовая доктрина США, историческая и социокультурная обусловленность, наука уголовного права, фундаментальные основы права и фундаментальные правовые институты, «общее право» и судебная практика, перспективы дальнейшего развития уголовно-правовой доктрины США.

SUMMARY

E. Polyansky. U.S. Criminal Law Doctrine: genesis, conceptualization, prospects. – Manuscript.

Thesis for a Doctor of Law degree (specialty 12.00.08) – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – National University «Odessa Academy of Law». – Odessa, 2015.

The thesis is dedicated to theoretic analysis of U.S. Criminal Law doctrine, its genesis, basic constructive elements, issues of their interaction and stipulation, practical value of criminal law doctrinal sources.

The Criminal Law Doctrine is being considered as a reflection of ideas, stipulated by a set of legal, philosophic and political factors, in respect to their dynamics in the process of genesis. A lot is attended to the genesis of American Criminal Law Doctrine, especially to its historical, political and sociocultural grounds, its priodization is being proposed.

Particular interest refers to a research of constructive elements of the doctrine: legal science, fundamental grounds of Criminal Law, and concepts of Common Law – the product of judicial practice. The mechanisms of their interaction is being reviewed, the concept of American Criminal Law is substantiated through the prism of the legal doctrine. The proximate prospects of U.S. Criminal Law Doctrine are being defined, some ideas for future development of Ukrainian Criminal Law are proposed.

Key words: U.S. Criminal Law Doctrine, historical and sociocultural stipulation, legal science, fundamentals of Law and basic legal institutions, Common Law and judicial practice, prospects of U.S. Criminal Law Doctrine development.